

Rabruha és fegyencfej

EÖRSI ISTVÁN: EMLÉKEZÉS A RÉGI SZÉP IDŐKRE

Vissza-visszatérő rémképem: maslival a hajamban, elfogódott, copfos leányka, én, ülök az első osztályban, betűket gömbölyítgetek, miközben tőlem légvonalban három kilométerre még akasztanak, kicsit megkésve ugyan, de hát kénytelenek addig várni, míg az elítéltek betöltik a megfelelő életkort.

Irtózatos. És irtózatos az is, hogy harminc évet kell most átrostálni, harmincévnyi szorongó amnéziát kell kegyetlen analízisben feloldani; minket meg, akiket karonülőként a pincében orosz katonák is csucsujgattak, tájékoztatni.

Eörsi István szentségtörő című memoárja, az *Emlékezés a régi szép időkre* új, immár legális kiadása látszólag olyan ostya, melybe a lenyelendő napi keserű történelmi pirulaadagunkat belegöngyölíthetjük. Mert nemcsak a címe, hanem a stílusa is felettébb szórakoztató, pongyola jelenkorisággal: „fogyasztható”.

De milyen ravasz a jó író és hogyan cserkészi be magát a jó mű az irodalomtól egyre légmentesebbre szigetelt karanténunkba! Ugyanis a tucatnyi hiteles napló- és börtön-émlékezés mellé megérkezett, ugyan emezek köntösében, a töről metszett fejlődésregény: a hatásokat, felnevelő élményeket, tévelygéseket egyként számba vevő Wilhelm Meister-i vagy a dickensi nyomokon haladó.

S hogy ez a szép, széles ív még ágasbogasabb, girbegurbább legyen, megfejeji a jelen idősíkjának figyelőállásával. Az 1956 decemberében izgatás, majd államellenes szervezkedéssé avanszált vétségért elítélt ifjú íróember négyévnyi börtönkálvariáját harminc évvel később, a kollektív felejtés ellenében egy tapasztalt, sikeres, érett íróember idézi fel, mesterien teremtve feszültséget az akkor és a most hitei között. (Különösen érdekes, hogy a „most” 1986, tehát mai napunkhoz képest szintén történelmi idő, melynek gyökerei még nyilvánvalóbban kapaszkodtak abba az „akkorba.”)

Eörsi ad ugyan egy lazán kronologikus eseménytörténetet a Nagybudapesti Központi Munkástanács 1956. november végi szétverettetésétől 1960 augusztusáig, szabadságáig, elhelyezve benne saját szellemi (és élettani) fejlődését. Gondosan, axiomatikus érvennyel szögezi le a későbbi jövőben is kamatoztatható (és utólag beigazolódott) élményszerű tapasztalásait foglyok és rabtartók viselkedéséről, a „törvényes hatalom” hisztérikus megtorló akcióiról, a szűkülő fé-

lelmüket szégyenlő, kompenzációs görcsöktől rángatózó, lelkükben megbilincselte fogdmegekről.

Mintha egy idősebb báty szeretetteljes, elfogadó, ám gyilkosan kritikus visszatekintését tartanánk a kezünkben, azért, aki a jelen erősebb fényű lámpájához emelve nézegeti a naiv, hevülekeny, kicsit éretlen, kicsit valóságidegen, de mindenből tanulni vágyó, életerős ifjabb öcs arcképét.

Jogos önszeretet és jogos önbírálat: ez tartja egyensúlyban ezt a szellemi építményt, mely a pátoszt ironiával a földre visszarángató Eörsi-féle alapmagatartást is híven tükrözi.

És pontosan ettől vegytiszta irodalom: a humorától, a „most ellépek magam mögül” típusú szemlélődéstől, a kíméletlenségétől, a saját (kopasz) buksiját búboló gúnytól, s attól, hogy egy percig sem vonja vissza: az ifjúság lendülete és „biológiai optimizmusa” tette mégis széppé, azaz elviselhetővé a szeretett feleségtől, kicsi fiaktól, értelmes munkától távol töltött négy esztendőt.

A dokumentum pontos, komor és önigazoló. Az emlék-regényben a hős esendő. Idétlenül tréfálkodik, feleslegesen hősködik, Lenint idézgeti, Lukácsnak küld tanácsot, folyton vigyorog, és a tárgyalásokon villogva vágyik szerepelni. És „battyog”, nem megy.

Eörsi tobzódik abban, hogy a megformált igazság, a művészi szándékkal felidézett igazság valódibb — már ha a megformáltság tökéletes —, mint a tagolatlan, otromba, jegyzőkönyvien földhözragadt. Ami például *A kihallgatás* című drámájában áramlik át spicli-beszervezési kísérletének emlékeiből, az a lényegesebb, s nem az, amit a gyarló memória — önvédelemből is — homályosít vagy töröl.

Nemcsak a börtönbéli arcok és magatartások gazdag és szellemes arckép-galériája tehát ez a mű, hanem betekintés is egyben az alkotáslélektani hatásmechanizmus működésébe. És ez akkor is lenyűgöz, akkor is szíven talál, ha a „kizökkent időt” nem kortársként, nem tanúként, tehát nem olvasói „kontroll-csoportként” dolgozom fel.

A költőt, műfordítót, novellistát, szabadelvű gondolkodót, a második nyilvánosság utazó nagykövetét, drámairót ábrázoló egy-személyes csoportkép kiegészül. Láthatóvá válik rajta — Pilinszky szavával és komolyságával — „rabruha és fegyencfej”.

(*Napraforgó Kft.*)

BUDAI KATALIN